

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศจากเศรษฐกิจการเกษตรมาสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นเหตุให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทมาสู่สังคมเมืองมากยิ่งขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยนเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบสมัยใหม่อันมีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยส่วนรวม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมเมืองในด้านต่าง ๆ ปัญหาชุมชนแออัดและปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมในเมืองมีแนวโน้มทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.: คำนำ) จากรายงานของกรุงเทพมหานคร (สำนักสวัสดิการสังคม, 2533: คำนำ) พบว่ามีประชาชนอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดถึงร้อยละ 25 ของประชาชนของกรุงเทพฯ และจากการสำรวจของกรุงเทพมหานครพบว่า มีแหล่งชุมชนแออัดถึง 981 แห่ง ถ้าวรวมกับการสำรวจของการเคหะแห่งชาติ(การเคหะแห่งชาติ, 2534 : 5) จะพบว่ามีแหล่งชุมชนแออัดถึง 1,404 แห่งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539 รัฐได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะต้องดูแลเป็นพิเศษ เช่น กลุ่มที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยได้รับสิ่งจำเป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีพอย่างเพียงพอและมีความสามารถในการพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น โดยจะพัฒนาอาชีพและยกระดับคุณภาพชีวิตคนยากจนในเมือง เน้นการเพิ่มรายได้ การจัดหาที่อยู่อาศัยและปรับปรุงที่อยู่อาศัย ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 7 นี้รัฐจะปรับปรุงชุมชนแออัดและจัดให้มีระบบบริหารชุมชนรวม 80,000 ครัวเรือน แบ่งเป็นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล 73,000 ครัวเรือน ในเขตภูมิภาค 7,000 ครัวเรือน(สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.: 88) โดยการเคหะแห่งชาติจะเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดเพื่อปรับปรุงสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ผู้อยู่อาศัยมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น นอกจากนี้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนแออัดยังประสบปัญหาอื่นๆเช่น การศึกษา การสาธารณสุข สาธารณูปโภคและปัญหาอื่นๆที่สืบเนื่องมาจากความยากจนในเมือง ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 7 นี้ รัฐจึงมีนโยบายพัฒนา

ระบบข้อมูลข่าวสารในการให้ความรู้ผ่านทางระบบสื่อมวลชนต่างๆ โดยการจัดทำแผนการใช้สื่อมวลชนในทุกรูปแบบเพื่อประโยชน์ต่อการให้การศึกษา การเผยแพร่และส่งเสริมความเข้าใจร่วมกันต่อนโยบายและโครงการพัฒนาประเทศ(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 193)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนแออัดวิธีหนึ่งคือทำให้ประชาชนได้มีโอกาสใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และได้รับความรู้ข่าวสารต่างๆที่จะนำไปพัฒนาตนเอง การจัดบริการห้องสมุดประชาชนซึ่งเป็นแหล่งรวมความรู้ หนังสือเพื่อความเพลิดเพลิน วารสาร หนังสือพิมพ์ และข่าวสารทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เป็นวิธีหนึ่งในการส่งเสริมให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้นอกระบบโรงเรียน ซึ่งรัฐได้ดำเนินการมาตั้งแต่พ.ศ. 2499 โดยกรุงเทพมหานครได้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนแห่งแรกขึ้นที่บริเวณสวนลุมพินีเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2499 ในปัจจุบันนี้ห้องสมุดประชาชนที่เปิดให้บริการมีอยู่ 12 แห่งในเขตปทุมวัน ราชวิถี ญาไท บางเขน บางกะปิ ประเวศ บางกอกใหญ่ ภาษีเจริญ ตลิ่งชัน คลองสาน จอมทอง และพระนคร (ข่าวสารห้องสมุดประชาชน กรุงเทพมหานคร, กรกฎาคม-ธันวาคม 2534: 65) และมีรตห้องสมุดเคลื่อนที่อีก 1 คันออกให้บริการแก่ประชาชนในชุมชนแออัดใน 9 จุดในเขตห้วยขวาง ดอนเมือง จตุจักร พระนคร(สนามหลวง) ราชบุรีบูรณะ และบางกอกน้อย ตั้งแต่วันพุธ ถึงวันอาทิตย์ นอกจากการจัดห้องสมุดประชาชนแล้ว กรุงเทพมหานครยังจัดบริการมุมหนังสือสำหรับเด็กในชุมชนแออัดจำนวน 6 ชุมชนในเขตบางเขน พระโขนง ห้วยขวาง บางกะปิ และ ดุสิต โดยกองสังคมสงเคราะห์สำนักสวัสดิการสังคมได้ประสานงานกับคณะกรรมการชุมชนร่วมกันจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 (ข่าวสารห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานคร, กรกฎาคม-ธันวาคม 2534: 17) นอกจากนี้เขตต่างๆยังได้จัดให้มีที่อ่านหนังสือให้กับชุมชนโดยสนับสนุนตู้หนังสือและหนังสือให้กับชุมชนโดยให้ชุมชนดูแลกันเอง โดยส่วนใหญ่ที่อ่านหนังสือจะอยู่ที่ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์เยาวชน และ ศูนย์ชุมชน เช่นในเขตปทุมวัน (ที่ชุมชนบ้านครบุรีใต้) ญาไท (ที่ชุมชนหลังวัดไผ่ตัน) จตุจักร (ที่ชุมชนวัดบางบัว ชุมชนเสนานิคม 2) คลองเตย (ที่ชุมชนเกาะลาวัณย์ ชุมชนคลองเตยล๊อค 1-2-3 และ ล๊อค 7-8-9) และ จอมทอง (ที่ชุมชนศิลปะ)

- ข้อมูลนี้ได้จากการรวบรวมของผู้วิจัยเองระหว่างวันที่ 26 - 27 เมษายน 2536 โดยใช้วิธีโทรศัพท์สอบถามงานส่งเสริมและพัฒนาชุมชนของทั้ง 36 เขต พบว่ามีห้องสมุด/ที่อ่านหนังสือพิมพ์/ที่อ่านหนังสือในชุมชน ทั้งที่ทางเขตและมูลนิธิต่างๆให้การสนับสนุน และที่ชุมชนจัดตั้งกันเอง มี 59 ชุมชน

การจัดบริการห้องสมุดประชาชนและบริการที่อ่านหนังสือสำหรับประชาชนน่าจะยังไม่เพียงพอกับความต้องการ เนื่องจากกรุงเทพมหานครถือเป็นนโยบายที่จะจัดที่อ่านหนังสือในชุมชนให้ครบ 36 เขต (สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนากรุงเทพมหานครฉบับที่ 4 พ.ศ.2535 - 2539, ม.ป.ป.: 8) และจากการศึกษาชุมชนแออัด 10 ชุมชนในกรุงเทพมหานครของโสภณ ชปิลมัน (2534 : ฉ) พบว่าความช่วยเหลือเร่งด่วนที่ชาวชุมชนแออัดต้องการได้รับจากทั้งส่วนราชการและเอกชนอย่างหนึ่งนั่น คือ ห้องสมุดประชาชนในชุมชน จากที่กล่าวแล้วจะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนยังไม่เพียงพอ และประชาชนมีความต้องการห้องสมุด แต่การจัดห้องสมุดให้แก่ชุมชนโดยไม่ศึกษาความต้องการของชุมชนอาจจะไม่ให้ประโยชน์เต็มที่ ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการศึกษาความต้องการบริการของห้องสมุดทั้งในด้านประเภทของบริการและการจัดดำเนินงานบริการเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาความต้องการบริการห้องสมุดของประชาชนในชุมชนแออัดในด้านประเภทของบริการและการจัดดำเนินงานบริการ

สมมติฐาน

1. ความต้องการบริการห้องสมุดของประชาชนในชุมชนแออัดแตกต่างกันตามอายุและ เพศ
2. ประชาชนในชุมชนแออัดส่วนใหญ่มีความต้องการบริการห้องสมุดประเภทบริการส่งเสริมการอ่านและบริการเผยแพร่ความรู้ทางด้านอาชีพ
3. ประชาชนในชุมชนแออัดต้องการให้มีการจัดดำเนินงานบริการห้องสมุดในชุมชนโดยมีอาคารห้องสมุดแยกเป็นเอกเทศ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความต้องการบริการห้องสมุดของประชาชนในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร โดยสุ่มคัดเลือกชุมชนแออัดจำนวน 3 ชุมชน ใน 3 เขต จากทั้งหมด 36 เขต การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนโดยพิจารณาจากเขตที่มีชุมชนแออัดตั้งแต่ 30 ชุมชนขึ้นไป และมีประชากรรวมในเขตนั้น 50,000 คนขึ้นไป หลังจากนั้นคัดเลือกชุมชนแออัดที่การเคหะแห่งชาติเข้าพัฒนาทางด้านกายภาพแล้วมาเป็นกลุ่มตัวอย่างเขตละ 1 ชุมชน

ได้ทั้งสิ้น 3 ชุมชนจากเขตคลองเตย บางคอแหลม* และ ธนบุรี ประชากรรวมทั้ง 3 ชุมชนมีจำนวน 16,887 คน คิดเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ 170 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร เอกสาร บทความ ตลอดจนสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เรื่องบริการห้องสมุดและชุมชนแออัด

2. สร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อสอบถามความต้องการบริการห้องสมุดของประชาชนในชุมชนแออัดที่คัดเลือกจำนวน 3 ชุมชน จาก 3 เขต คือ ชุมชนหมู่บ้านพัฒนา 70 ไร่ (เขตคลองเตย) ชุมชนวัดพระยาไกรระยะ 3 (เขตบางคอแหลม) และชุมชนวัดกัลยาณ์ (เขตธนบุรี) โดยผู้สัมภาษณ์จะเดินตามบ้านและใช้วิธีสุ่มสัมภาษณ์อย่างมีระบบคือเลือกทุกๆ 3 บ้าน และจะสอบถามคนแรกที่ผู้สัมภาษณ์พบโดยไม่จำกัดอายุและเพศ เป็นบุคคลที่สามารถตอบคำถามได้โดยไม่ต้องมีล่าม

รายละเอียดของแบบสอบถามมีดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบได้แก่ อายุ เพศ

ตอนที่ 2 ความต้องการบริการห้องสมุดในด้านประเภทของบริการ ได้แก่ บริการยืมบริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า บริการการอ่านและสื่อการอ่าน บริการส่งเสริมการอ่าน เช่น การเล่านิทาน การจัดแสดงหุ่นมือ การทนายปัญหา การจัดนิทรรศการ บริการเผยแพร่ความรู้ทั่วไปและวิชาชีพเช่นฉายภาพยนตร์ วิดีทัศน์เกี่ยวกับความรู้และการสาธิต การประดิษฐ์ต่าง ๆ แจกเอกสารด้านวิชาชีพ

ตอนที่ 3 ความต้องการบริการห้องสมุดในด้านการจัดดำเนินงานบริการ ได้แก่ เวลาที่เปิดให้บริการ การจัดบุคลากรสำหรับให้บริการ ความถี่ในการจัดบริการห้องสมุดประเภทต่างๆ ลักษณะของการจัดดำเนินงานบริการเช่นจัดแบบเป็นห้องสมุดมีอาคารแยกเป็นเอกเทศ หรือแบบรถห้องสมุดเคลื่อนที่

---

*ตามประกาศของกรุงเทพมหานครเรื่องการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การปกครองวันที่ 9 พฤศจิกายน 2532 เขตยานนาวา ถูกแบ่งออกเป็นเขต สาทร บางคอแหลม และ ยานนาวา ผู้วิจัยใช้บางคอแหลมแทนเขตยานนาวาเดิม

3. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (multi-stage sampling)

3.1 คัดเลือกเขตที่มีชุมชนแออัดตั้งแต่ 30 ชุมชนขึ้นไปและมีประชากรรวมในเขตนั้น 50,000 คนขึ้นไปเป็นพื้นที่สำหรับคัดเลือกชุมชนแออัด ข้อมูลประชากรที่ใช้ศึกษาได้จากหนังสือชื่อ สรุปรการสำรวจชุมชนแออัดในเขต กทม /โดยสำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร, 2533

เขตที่มีชุมชนแออัดตั้งแต่ 30 ชุมชนขึ้นไปมี 14 เขต มีดังนี้

<u>เขต</u>	<u>จำนวนชุมชนแออัด</u>	<u>ประชากร</u>
คลองเตย	59	105,835
ประเวศ	52	28,703
ธนบุรี	52	53,061
พระโขนง	51	41,690
ภาษีเจริญ	50	32,167
บางซื่อ	46	44,452
จอมทอง	40	37,850
ดุสิต	38	25,779
คลองสาน	36	31,580
ราษฎร์บูรณะ	36	22,168
หนองแขม	35	14,743
จตุจักร	32	38,819
บางคอแหลม	31	54,126
บึงกุ่ม	30	21,035

เขตที่มีประชากรรวม 50,000 คนขึ้นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มี 3 เขต ดังนี้

<u>เขต</u>	<u>จำนวนชุมชนแออัด</u>	<u>ประชากร</u>
คลองเตย	59	105,835
บางคอแหลม	31	54,126
ธนบุรี	52	53,061

3.2 คัดเลือกชุมชนแออัดซึ่งการเคหะแห่งชาติได้เข้าทำการพัฒนาทางกายภาพแล้ว(ตั้งแต่พ.ศ. 2521-2534) จากข้อ 3.1 เขตละ 1 ชุมชน ได้ทั้งสิ้น 3 ชุมชน คือ ชุมชนหมู่บ้านพัฒนา 70 ไร่จากเขตคลองเตย ชุมชนวัดพระยาไกรระยะ 3 จากเขตบางคอแหลม และชุมชนวัดกัลยาณ์จากเขตธนบุรี (สำนักสวัสดิการสังคม, 2533 : 55, 62, 67)

<u>เขต</u>	<u>ชื่อชุมชน</u>	<u>จำนวนประชากรของชุมชน</u>
คลองเตย	หมู่บ้านพัฒนา 70 ไร่	7,000
บางคอแหลม	พระยาไกรระยะ 3	6,917
ธนบุรี	วัดกัลยาณ์	2,970

ชุมชนที่คัดเลือกนี้เป็นชุมชนที่พัฒนาแล้ว คือการเคหะพัฒนาทางด้านกายภาพ และกรุงเทพมหานครดำเนินการปรับปรุงด้านเศรษฐกิจ สังคม อนามัย และเสริมในส่วนต่าง ๆ โดยในระยะแรกการเคหะฯ จะร่วมกับกรุงเทพมหานครในการปรับปรุงด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย เมื่อพัฒนาถึงขั้นที่เหมาะสมแล้ว กรุงเทพมหานครจะรับดำเนินการบำรุงรักษาต่อไป(การเคหะแห่งชาติ, 2534 : 11)

ชุมชนที่พัฒนาแล้วมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. มีโครงการจัดระเบียบชุมชน เช่นมีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือหัวหน้าชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน

2. มีโครงการสำรวจทะเบียนราษฎร์ เพื่อทำหมายเลขบ้าน

3. มีโครงการสาธารณสุขโรค และ โครงการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม

4. มีโครงการฝึกอาชีพ

5. มีโครงการส่งเสริมอนามัย

4. ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้จากการคำนวณรวมประชากรทั้ง 3 ชุมชน มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 16,887 คน แล้วจึงใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย โดยจำนวนตัวอย่างประชากรคิดเป็นร้อยละ 1 ของจำนวนประชากร ดังนี้

<u>ชุมชน</u>	<u>ประชากร</u>	<u>จำนวนกลุ่มตัวอย่าง</u>
หมู่บ้านพัฒนา 70 ไร่	7,000	70
พระยาไทรระยะยะ 3	6,917	69.17 (70)
วัดกัลยาณ	2,970	29.7 (30)
รวม	16,887	170

5. ทดสอบแบบสอบถามสัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนศรีภูมิซึ่งเป็นชุมชนแออัดที่มีคุณสมบัติเหมือนกับชุมชนที่คัดเลือกข้างต้น 3 ชุมชนแต่ไม่ใช่ชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวนร้อยละ 10 ของประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง คือ 17 คน เพื่อนำมาปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้เหมาะสมชัดเจน

6. ดำเนินการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์จำนวน 170 ชุด

7. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สูตรการคำนวณค่าทางสถิติ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ของคำตอบ การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ใช้ t-test เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย 2 กลุ่ม และใช้ F-test เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยมากกว่า 2 กลุ่ม

8. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล รายงานผลการวิจัย อภิปรายผล และ เสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้

ทราบความต้องการบริการห้องสมุดของประชาชนในชุมชนแออัดเพื่อจัดบริการห้องสมุดให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และ ผลของการวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ใช้ประโยชน์ในการจัดบริการห้องสมุดให้แก่ชุมชน

คำอธิบายศัพท์

ชุมชนแออัด หมายถึงบริเวณพื้นที่ที่มีสภาพไม่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำขัง อับชื้น สกปรก มีอาคารและที่อยู่อาศัยอย่างแออัด อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย ความปลอดภัย ทั้งนี้ จำนวนอาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนอย่างน้อยต้องไม่ต่ำกว่า 30 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่ ไม่ว่าจะอยู่ในบริเวณที่ดินของเจ้าของที่ดินรายเดียวกันหรือไม่ก็ตาม

บริการห้องสมุด หมายถึง กิจกรรมที่ห้องสมุดจัดขึ้นเพื่อให้แก่ผู้ใช้ ได้แก่ บริการยืม บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า บริการส่งเสริมการอ่าน เช่น การเล่านิทาน การจัดการ

แสดงหุ่นมือ การทาบัญหา จัดนิทรรศการ บริการเผยแพร่ความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ เช่น ฉายวีดิทัศน์ ฉายภาพยนตร์เกี่ยวกับความรู้และการสาธิต การประดิษฐ์ต่างๆ แจกเอกสารด้านวิชาชีพ เช่น ตำราอาหาร บริการแนะนำหนังสือใหม่และหนังสือที่น่าสนใจ ให้บริการภายในห้องสมุด รวมทั้งการให้บริการด้วยรถห้องสมุดเคลื่อนที่